

Śródziemnomorski wymiar nieregularnej migracji w latach 2014–2017 i jego implikacje dla percepcji bezpieczeństwa europejskiego

The Mediterranean Dimension of Irregular Migration 2014–2017 and Its Implications for the Perception of European Security

ELENI DANILOUDI-ZIELIŃSKA

Dr, Akademia Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte, e-mail: e.daniiloudi@amw.gdynia.pl
 <https://orcid.org/0000-0002-8433-8951>

MAGDALENA EL GHAMARI

Dr, Collegium Civitas, e-mail: magdalena.elghamari@civitas.edu.pl
 <https://orcid.org/0000-0001-5798-7545>

MAŁGORZATA GAŚSIOR

Dr, Akademia Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte, e-mail: m.gasiar@amw.gdynia.pl
 <https://orcid.org/0000-0001-9899-4602>

Streszczenie: Problem nieregularnej migracji do Unii Europejskiej (UE) przez Morze Śródziemne to zjawisko, które towarzyszy Wspólnocie Europejskiej (WE) od wielu lat. Kryzys migracyjny, który rozpoczął się w 2014 r., ukazał całej społeczności międzynarodowej, iż wyzwaniem dla UE jest nie tylko niekontrolowana migracja, ale również to, co stanowi jej przyczynę. W związku z bliskim sąsiedztwem UE z regionem Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej (ang. *Middle East and North Africa* – MENA) priorytetem członków WE powinno być zarówno udzielanie pomocy osobom potrzebującym, jak i skuteczne wspieranie państw regionu, borykających się z problemami wewnętrznymi, które w niedalekiej przyszłości mogą tylko tę migrację nasilić. W regionie MENA, zamieszkałym przez ponad 40 mln migrantów i 14 mln wewnętrznych przesiedleńców, mają miejsce liczne klęski żywiołowe, kryzysy (spowodowane przez człowieka czy aktualnie wywołane skutkami pandemii COVID-19) oraz konflikty (są to jedne z najdłużej trwających na świecie). Celem artykułu jest określenie przyczyn kryzysu migracyjnego z lat 2014–2017 oraz ukazanie skali nieregularnej migracji wraz z wynikami prowadzonych badań naukowych. Na szczególną uwagę w tym zakresie zasługuje określenie znaczenia Morza Śródziemnego dla migracji oraz wskazanie odpowiedzi UE na problem niekontrolowanej migracji drogą morską.

Słowa kluczowe: migracja, Unia Europejska, uchodźcy, migranci, Morze Śródziemne, bezpieczeństwo międzynarodowe, region MENA

Abstract: The problem of irregular migration to the European Union (EU) via the Mediterranean Sea is a phenomenon that has been with the European Community (EC) for

many years. The migration crisis that began in 2014 has shown the entire international community that the challenge for the EU is not only uncontrolled migration but also what causes it. In the context of the EU's close neighborhood with the Middle East and North Africa region (MENA), the priority of EC members should be both to provide assistance to those in need and to effectively support the countries of the region facing internal problems, which in the near future can only increase this migration. The MENA region, home to more than 40 million migrants and 14 million internally displaced persons, has experienced numerous natural disasters, crises (man-made or currently caused by the effects of the COVID-19 pandemic) and conflicts (some of the longest-running in the world). The aim of the article is to determine the causes of the migration crisis of 2014–2017 and to show the scale of irregular migration along with the results of scientific research. Particularly noteworthy in this respect is the identification of the importance of the Mediterranean Sea for migration and the determination of the EU's response to the problem of uncontrolled migration by sea.

Keywords: migration, European Union, refugees, migrants, Mediterranean, international security, MENA region

Problem nieregularnej migracji do Unii Europejskiej (UE) nie jest zjawiskiem nowym. Już od lat 90. XX w. UE, jak i jej państwa członkowskie były stałym punktem docelowym dla wielu grup migrujących, np. z powodów ekonomicznych lub politycznych. Autorki niniejszego artykułu nieregularne migracje rozumieją jako migracje bez upoważnienia do przekroczenia granicy, czyli nielegalne. Nieregularna, nieuprawniona lub nieudokumentowana migracja to praktyka przekraczania granicy międzynarodowej bez oficjalnej zgody władz. Kontekst nieregularnego migranta trzeba natomiast rozpatrywać dwojako. Po pierwsze, w aspekcie globalnym – nieregularny migrant to osoba, która z powodu nielegalnego wjazdu, naruszenia warunków wjazdu lub wygaśnięcia podstawy prawnej wjazdu i pobytu nie posiada statusu prawnego w kraju tranzytowym lub przyjmującym; po drugie, w aspekcie unijnym – to obywatel państwa trzeciego obecny na terytorium obszaru Schengen, który nie spełnia lub przestał spełniać warunki wjazdu określone w rozporządzeniu Rady UE (Rozporządzenie 2016/399, kodeks graniczny Schengen) lub inne warunki wjazdu (Migration and Home Affairs 2008).

Kryzys migracyjny, który rozpoczął się w 2014 r., stanowiący – w ocenie wielu ekspertów – największe wyzwanie UE, spowodowany był wieloma przeobrażeniami mającymi miejsce w regionie Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej (ang. *Middle East and North Africa* – MENA). Przyczyny migracji są różne: ludzie przemieszczają się w poszukiwaniu pracy oraz możliwości

ekonomicznych lub by dołączyć do rodziny, inni w celach edukacyjnych, jeszcze inni, aby uciec przed konfliktem, prześladowaniami, terroryzmem lub łamaniem praw człowieka, niektórzy migrują w odpowiedzi na negatywne skutki zmian klimatycznych, katastrofy naturalne, kataklizmy czy inne czynniki środowiskowe. Analizując złożoność wydarzeń w regionie MENA, z pewnością na uwagę zasługuje spuścizna operacji militarnych w Iraku i Afganistanie z 2003 r., arabskich rewolucji z 2011 r., które rozpoczęły się w Afryce Północnej i dalej objęły Wschód, czy też aktywność organizacji terrorystycznych oraz powstanie kalifatu Daesz w 2015 r. na terenach Syrii i Iraku. Zaś wojna w Ukrainie z 2022 r. dodała kolejną warstwę złożoności dla normalnego funkcjonowania w regionie.

Nieregularne migracje stały się ważnym zjawiskiem społeczno-politycznym, związanym z ekspansją globalizacji i handlu między narodami. Przez dziesięciolecia kształtowała się, a następnie przeobrażała scena społeczna oraz gospodarcza na wielu kontynentach, w wielu regionach i krajach świata. Mieszkańcy regionu MENA posiadają wiele powodów, dla których chcą wyemigrować – są to kwestie ekonomiczne, polityczne, czynniki bezpieczeństwa oraz możliwości edukacyjne. Wydaje się, że przyczyny te bardziej korelują z atmosferą polityczną w poszczególnych krajach, niż są powtarzającymi się kwestiami w całym regionie.

W związku z tym, iż w realizowanych badaniach naukowych nie można ograniczyć się do wskazania jednej przyczyny zaistniałej sytuacji, koniecznym staje się podjęcie głębszej analizy, która uwzględni wielopłaszczyznowość poruszanego problemu. Z punktu widzenia efektywności działań UE najważniejsze – w toku prowadzonych badań – są implikacje dla percepcji bezpieczeństwa europejskiego. Problem badawczy podjęty w ramach niniejszego artykułu stanowi określenie przyczyn zaistniałego kryzysu migracyjnego oraz ukazanie skali nieregularnej migracji. Autorki celowo wybrały zakres czasowy lat 2014–2017, ponieważ ukazuje on istotny moment w procesach migracyjnych do Europy. Historyczna, trzyletnia perspektywa migracyjna oraz zaistniałe wydarzenia w badanym okresie są – w opinii auterek – ważnym punktem wyjścia do debaty nad specyfiką migracji do Europy, tras migracyjnych oraz wydarzeń politycznych. Wobec powyższego zespół badawczy opracował następujące szczegółowe cele badawcze, które zostały sformułowane poprzez:

1. Określenie znaczenia Morza Śródziemnego dla ruchów migracyjnych oraz wskazanie głównych morskich szlaków migracyjnych wiodących przez ten akwen.

2. Zaprezentowanie oraz dokonanie oceny działań UE podejmowanych w odpowiedzi na analizowany problem.
3. Wskazanie państw regionu śródziemnomorskiego, których sytuacja wewnętrzna w przyszłości może potęgować niekontrolowaną migrację.

W związku z tak przyjętą problematyką badawczą autorki zdecydowały się wprowadzić ograniczenia:

- a) przestrzenne – badania będą dotyczyły problemu nieregularnej migracji morskimi szlakami migracyjnymi tylko w rejonie Morza Śródziemnego;
- b) czasowe – analiza zjawiska migracji będzie obejmować lata 2014–2017, natomiast analizie zostaną poddane konsekwencje dla polityki UE do 2022 r.

Należy stwierdzić, iż powyższe rozważania stały się inspiracją oraz zamiarem badawczym. Ów zamiar, w toku prowadzonych badań wstępnych, przekształcono do postaci głównego problemu badawczego, który wyrażono w następującym pytaniu: Jaka była skala nieregularnej migracji do UE drogą morską w tamtym czasie? Problem badawczy poddano dekompozycji do postaci konstytuujących go problemów szczegółowych: Jakie były przyczyny nieregularnej migracji do UE? Jakie jest znaczenie Morza Śródziemnego dla nieregularnej migracji?

1. Przyczyny nieregularnej migracji do Unii Europejskiej

Przeprowadzona analiza podkreśla fakt, że dynamika bezpieczeństwa Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej zmieniła się radykalnie w ciągu ostatniej dekady, co więcej – będzie się nadal zmieniać w przewidywalnej przyszłości (World Bank 2018). Na początku 2011 r. większość państw MENA była w stanie pokoju i wydawała się być stosunkowo stabilna, mimo iż rządono w wielu krajach w sposób autorytarny, prowadząc dyktatorskie rządy m.in. w Tunezji, Libii czy Egipcie. Kraje Afryki Północnej były w stanie pokoju pod rządami autorytarnych przywódców (Borderon, Sakdapolrak, Muttarak, Kebede, Pagogna, Sporer 2019). Konflikty arabsko-izraelskie ograniczały się do starć na niskim poziomie między Izraelem a Palestyną. Egipt działał jako stabilna główna siła regionalna. Iran postrzegany był jako słaba potęga militarna zależna od broni o niskiej jakości i datowanej. Islamscy ekstremiści w Iraku wydawali się być pokonani. Inne arabskie państwa Zatoki Perskiej zdawały się być zjednoczone

w Radzie Współpracy Zatoki Perskiej. Jemen był państwem ubogim i nie mógł zaspokoić potrzeb wielu swoich obywateli, ale wciąż wydawał się stabilny. Wydatki na wojsko i zakupy broni były wysokie jak na światowe standardy, ale stanowiły jedynie ograniczone lub umiarkowane obciążenie dla lokalnych gospodarek (World Development Report 2021).

Czynniki, które determinują skalę, jak i kierunek migracji, można podzielić na dwie grupy, tj. wypychające i przyciągające (Rhodes 2018). W ramach pierwszej grupy istotną rolę będą odgrywać czynniki ekonomiczne i edukacyjne. W ramach drugiej należy również wyróżnić te czynniki, które będą zmuszać do migracji, np. katastrofy naturalne, konflikty zbrojne czy wojny domowe. Grupa czynników przyciągających będzie skorelowana z grupą czynników wypychających, gdyż państwa o wysokim stopniu rozwoju gospodarczego, stabilną sytuacją wewnętrzną, w których istnieje poszanowanie praw człowieka zawsze będą pożądanymi punktami docelowymi dla grup migrujących (Borderon i in. 2019).

Problem niekontrolowanej migracji na obszar UE pojawił się już w latach 90. XX w. na skutek przemian geopolitycznych, które przyczyniły się np. do rozpadu Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR) czy wojen na Bałkanach, co spowodowało wzrost nieregularnej migracji do państw członkowskich Wspólnoty Europejskiej.

Wzrost ruchów migracyjnych w XXI w. związany był z poszerzeniem grona państw członkowskich UE w 2004 r. oraz strefy Schengen w 2007 r. Choć w tych przypadkach migracja miała najczęściej charakter legalny, to warto podkreślić, iż ponad 100 mln osób, tj. obywateli partycypujących państw, uzyskało możliwość swobodnego przemieszczania się (Nowotnik 2011).

W odniesieniu do podejmowanej problematyki za pierwotną przyczynę kryzysu migracyjnego, który towarzyszył UE od 2014 r., należy wskazać brak zatrudnienia dla mieszkańców Afryki zaliczanych do pierwszego pokolenia eksplozji demograficznej lat 80. XX w. (Martin, Davis, Benton, Waliandy 2019). W podejmowanej analizie czynnik ten jest bardzo istotny, ponieważ przyczynił się do pogłębienia ubóstwa Afrykanów (Dimsdale, Mabey 2018). Z badań wynika, że około 12% populacji tego kontynentu to osoby w wieku poprodukcyjnym, co potwierdzało, iż dla większości mieszkańców zasadniczym problemem był brak pracy, który motywował ich do jej poszukiwania, np. na kontynencie europejskim (Mickiewicz 2017). Na tak prezentujące się pierwotne przyczyny kryzysu migracyjnego nakładały się czynniki wypychające, czyli kryzysy polityczne oraz konflikty wewnętrzne, wśród których należy wyróżnić:

- a) rewolucje w Afryce Północnej i na Bliskim Wschodzie w 2011 r. oraz ich skutki w postaci obalenia rządów w Tunezji, Egipcie i Libii czy pełzającej/hybrydowej wojny domowej w Syrii;
- b) nieudaną próbę demokratyzacji Iraku, która w efekcie wycofania amerykańskich wojsk umożliwiła swobodne funkcjonowanie organizacji ekstremistycznych, w tym powstania organizacji terrorystycznej (Dimsdale, Mabey 2018; El Ghamari 2021);
- c) koncentrację działań wojskowych w Afganistanie od 2003 r. w wyniku operacji reagowania kryzysowego (El Ghamari 2015; Rhodes 2018);
- d) reżimy, np. w Erytrei, czy niestabilne państwa targane aktywnością organizacji terrorystycznych, m.in. Nigeria (Boko Haram), Somalia (Asz-Szabab; Hanne, Flichy de La Neuville 2015).

Po ponad dekadzie zmian i perturbacji w regionie aktualnie żadna z tych kwestii nie jest prawdą. Regionalna rywalizacja, ekstremizm oraz seria politycznych powstań i konfliktów, które kiedyś nazwano „arabską wiosną”, zmieniły region MENA w arenę starć między lokalnymi frakcjami, walki o władzę, korupcji i społecznej frustracji. To, co przed wstrząsami politycznymi, które rozpoczęły się w 2011 r., wydawało się być względnie stabilnym wzorcem rozwoju bezpieczeństwa narodowego i wsparcia zewnętrznego, współcześnie stanowi scenę konfliktów wewnętrznych, nowych bitew z ruchami ekstremistycznymi oraz dużych wojen domowych w Iranie, Libii, Syrii i Jemenie (Naufal, Genc 2015). Wojny domowe, zaangażowanie międzynarodowe i niestabilność stały się równie poważnym wyzwaniem dla bezpieczeństwa i stabilności regionu MENA, jak zagrożenia militarne, ekstremizm i terroryzm. Wysiłki na rzecz reformy systemu rządów i gospodarki nie spełniły potrzeb większości państw (Faath, Mattes 2014). Kryzys COVID-19 dodatkowo pogłębił problemy społeczne i gospodarcze. Wiele reżimów rozpoczęło poważny wyścig zbrojeń (w czasie, gdy stało się to jeszcze bardziej nieosiągalne), podczas gdy ich obywatele wykazywali większe potrzeby w zakresie skutecznych rządów, wskazując na takie problemy, jak: władza wolna od korupcji, walka z ubóstwem, rozwój gospodarczy, godne miejsca pracy i dochody.

Wzrosły również zagrożenia militarne i ekstremizm. Iran pojawił się jako znacznie poważniejsze zagrożenie militarne w Zatoce Perskiej. Inwazja Stanów Zjednoczonych na Irak w 2003 r., jak również walka o pokonanie ekstremistów i zakończenie walk frakcyjnych w Iraku (która wydawała się kończyć w 2011 r.) doprowadziły do dwóch dekad bezpośredniego udziału Stanów Zjednoczonych w aktywnej walce (przy wsparciu bojowym sił

partnerskich). Chociaż doprowadziło to do rozbicia „kalifatu” tzw. Państwa Islamskiego (ISIS) w Iraku, pozostawiło na miejscu znaczących bojowników ISIS, wzmacniając jednocześnie proirańskie Siły Mobilizacji Ludowej (PMF) i stwarzając poważną niepewność co do tego, czy Irak skończy jako strategiczny partner Stanów Zjednoczonych czy też znajdzie się pod wpływem Iranu. Zaś podmioty niepaństwowe, takie jak m.in. Hezbollah, irackie PMF czy Huti, stały się znaczącym zagrożeniem (podczas gdy Stany Zjednoczone wykorzystywały pomoc w zakresie bezpieczeństwa – i nowo utworzone Brygady Wsparcia Sił Bezpieczeństwa – do stworzenia własnych podmiotów niepaństwowych w Syrii). Inne mocarstwa, w tym m.in. Rosja, zapewniły wsparcie, oddziały bojowe i najemników, aby wesprzeć aktorów niepaństwowych w Libii i Syrii. W szerszym ujęciu Iran, siły Baszara al-Asada w Syrii, libański Hezbollah, proirańskie PMF w Iraku oraz Huti w Jemenie stworzyły koalicję wrogich sił, które zagrażają zarówno interesom Stanów Zjednoczonych, jak i amerykańskim partnerom strategicznym.

W badanym okresie Rosja, podobnie jak i Turcja, umocniła się jako główne mocarstwo i konkurent, odgrywając ważną rolę w zakresie bezpieczeństwa w Libii i Syrii, a także zwiększając swój udział w regionalnym transferze broni. Jednocześnie siły wojskowe i bezpieczeństwa każdego kraju Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej nadal zmieniają swoją wielkość, strukturę i postawę, a rezultaty są w najlepszym wypadku mieszane. Wiele państw Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej, które dysponują dużymi budżetami na wojsko oraz bezpieczeństwo wewnętrzne – i które dokonują ogromnych zakupów broni – ma ograniczone zdolności do walki w realnym świecie i do zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego. Są one słabo przygotowane do radzenia sobie ze zmieniającym się charakterem zagrożeń militarnych w regionie i w dużym stopniu uzależnione są od sił zewnętrznych.

Na szczególną uwagę zasługuje w badanym ujęciu wojna w Ukrainie, która dodała kolejną warstwę złożoności dla normalnego funkcjonowania w regionie. Konflikt w Ukrainie w istotny sposób wpływa na światowe bezpieczeństwo żywnościowe ze względu na znaczącą rolę, jaką Rosja i Ukraina odgrywają na międzynarodowych rynkach rolnych. Aktualnie ok. 33% światowego eksportu pszenicy, 80% eksportu oleju słonecznikowego i 19% eksportu kukurydzy są zakłócone przez paraliż produkcji i transportu na Morzu Czarnym (Bonesh 26.04.2022). Większość państw w regionie MENA jest szczególnie narażona na szoki cen żywności. Są one strukturalnie uzależnione od rynków międzynarodowych, częściowo ze

względu na ich możliwości rolnicze, które z natury są ograniczone przez czynniki geograficzne i klimatyczne, a także przez wzrost demograficzny. Region MENA dokonuje rocznie ok. 33% światowych zakupów zbóż, mimo że region ten reprezentuje jedynie 4% światowej populacji. Ukraina realizuje prawie połowę swojego eksportu pszenicy i ok. 33% eksportu kukurydzy i oleju słonecznikowego do krajów MENA. Dla porównania, kraje takie jak Maroko, Turcja, Iran, Arabia Saudyjska, Izrael i Jordania importują 10–15% swojej pszenicy z Ukrainy. Ponadto Egipt, Tunezja, Oman i Jemen również importują 25–35% swojej pszenicy z Kijowa, zaś w przypadku Libii liczba ta wynosi 50%, a Libanu 65% (Dene, Labow, Silber 4.03.2022). Co więcej, wojna w Ukrainie ma wpływ na dostępność funduszy humanitarnych np. dla Libanu, Algierii, Maroka, Libii, Jemenu, Iraku, Egiptu i Syrii. Większość krajów już doświadczyło spadku finansowania z powodu tego konfliktu zbrojnego. Można wnioskować zatem, że ten negatywny trend w finansowaniu pomocy humanitarnej utrzyma się w ciągu najbliższych miesięcy w związku z nieustającą walką. Kraje MENA da się także opisać poprzez kategorie kryzysowe – kryzysy krytyczne (Syria, Jemen, Libia), chroniczne (Palestyna, Liban, Irak) oraz opanowane (Tunezja, Egipt, Algieria, Jordania, Maroko, Iran). Konflikt w Ukrainie z pewnością spowoduje, że kilka państw regionu MENA znajdzie się na dole listy priorytetów rządów państw darczyńców, instytucji międzynarodowych i światowych mediów. Dla milionów Palestyńczyków, Libańczyków, Jemeńczyków, Stryjczyków i innych, którzy żyją w krajach doświadczających konfliktów, głodu, katastrofalnych załamań gospodarczych i rosnących potrzeb humanitarnych, będzie to równoznaczne z wyłączeniem „krytycznego podtrzymania” życia. Jeszcze przed konfliktem w Ukrainie braki w finansowaniu prowadziły do ograniczania programów i zmniejszania racji żywnościowych w ramach niesionej pomocy (OCHA Services 20.05.2022).

2. Skala nieregularnej migracji do Unii Europejskiej drogą morską

Jak wspomniano, wzrost ruchów migracyjnych do UE nastąpił po 2004 r. i był on związany głównie z migracją zarobkową (Tausch 2019). Kryzys migracyjny, który wystąpił po 2014 r., spowodowany był szeroką skalą czynników, które jedynie zasygnalizowano powyżej. Autorki niniejszego artykułu wychodzą z założenia, iż przyczyny nieregularnej migracji wzajemnie

ze sobą korespondują oraz wynikają ze złożoności problemów lokalnych państw i zagranicznych ingerencji krajów zainteresowanych wpływami w danym regionie. Przez sumę tych czynników można opisać szereg przyczyn, które mogłyby stać się zaczynem do kolejnej publikacji naukowej lub szeregu prac poświęconych każdemu z aspektów przedstawionych powyżej. Z pewnością nie da się także wyróżnić wszystkich czynników wpływających na migracje, bowiem stanowią one zjawisko dynamiczne i ciągle ulegają zmianom, które należy rozpatrywać w szerszym ujęciu historycznym.

W analizowanym przypadku migranci przymusowi wybierali nie tylko trasy lądowe, ale i morskie. Skale migracji z wykorzystaniem poszczególnych szlaków migracyjnych prezentuje tabela 1. Na potrzeby niniejszego opracowania autorki zdecydowały się użyć określenia migranci, przez który należy rozumieć zarówno uchodźców, jak i imigrantów.

Tabela 1. Skala nieregularnej migracji do UE w 2014 r. z uwzględnieniem wykorzystywanych szlaków migracyjnych

Szlaki migracyjne	2014
Środkowośródziemnomorski	159 581
Wschodniośródziemnomorski	46 639
Zachodniobałkański	40 017
Albańsko-grecki	7 466
Zachodniośródziemnomorski	6 007
Wschodni	1 086
Morze Czarne	422
Zachodnioafrykański	237
Inne	10
Ogółem	261 494

Źródło: opracowanie własne na podstawie Frontex 2015.

Skala nieregularnej migracji w 2014 r. wyniosła 261 494 osób (tabela 1). Warto zwrócić uwagę, iż najbardziej obciążonymi presją migracyjną były szlaki prowadzące przez Morze Śródziemne, czyli środkowośródziemnomorski, wschodniośródziemnomorski i zachodniośródziemnomorski. W 2014 r. drogą morską do UE dotarło ogółem 212 227 osób, a drogą lądową 49 267 osób (tabela 2), co również potwierdziło, iż migranci najczęściej wybierali morskie szlaki migracyjne.

Tabela 2. Skala nieregularnej migracji do UE w 2014 r.
z uwzględnieniem drogi morskiej i lądowej

Drogi niekontrolowanej migracji	2014
Droga morska	212 227
Droga lądowa	49 267
Ogółem	261 494

Źródło: opracowanie własne na podstawie Frontex 2015: 16.

W 2015 r. skala nieregularnej migracji do UE znacznie wzrosła i wynosiła już 1 046 599 osób (tabela 3; Frontex 2016). W porównaniu do roku poprzedniego wynik ten był czterokrotnie wyższy (261 494 osób). Z przeprowadzonych badań wynika, że w 2015 r. drogą lądową dotarło 34 887 osób, a drogą morską aż 1 011 712 osób, co tylko potwierdziło kluczowe znaczenie akwenu śródziemnomorskiego dla migracji. Dokonana analiza umożliwiła również wskazanie państw „pierwszego wejścia”, czyli tych, do których migranci kierowali się w pierwszej kolejności, a były to Grecja (853 650 osób), Włochy (153 842 osób) oraz Hiszpania (3845 osób). Do tych trzech państw migranci docierali głównie drogą morską. W przypadku Grecji i Włoch najczęściej wykorzystywano szlak wschodniośródziemnomorski oraz środkowośródziemnomorski, natomiast w podróżowaniu do Hiszpanii szlak zachodniośródziemnomorski (tabela 3; Frontex 2014–2017).

Tabela 3. Skala nieregularnej migracji do UE w 2015 r. z uwzględnieniem drogi morskiej i lądowej oraz państw „pierwszego wejścia” (w porządku alfabetycznym)

Państwa „pierwszego wejścia”	Droga morska	Droga lądowa	Ogółem
Bułgaria	-	31 174	31 174
Cypr	269	-	269
Grecja	853 650	3 713	857 363
Hiszpania	3 845	-	3 845
Malta	106	-	106
Włochy	153 842	-	153 842
Ogółem	1 011 712	34 887	1 046 599

Źródło: opracowanie własne na podstawie IOM 2015: 4.

W 2016 r. odnotowano spadek skali nierejestrowanej migracji i wynosiła ona 387 739 osób (tabela 4). Tak znacząca zmiana dostrzegalna była również w przypadku państw, które do 2015 r. były nią najbardziej obciążone. Przykładowo, Grecja w 2015 r. odnotowała „wejścia” w liczbie 857 363 osób, a rok później 176 906 osób, co stanowiło spadek o 79% (Daniiloudi, Gąsior 2015).

Tabela 4. Skala nieregularnej migracji do UE w 2016 r. z uwzględnieniem drogi morskiej i lądowej oraz państw „pierwszego wejścia” (w porządku alfabetycznym)

Państwa „pierwszego wejścia”	Droga morska	Droga lądowa	Ogółem
Bułgaria	-	15 962	15 962
Cypr	189	-	189
Grecja	173 614	3 292	176 906
Hiszpania	8 162	5 084	13 246
Włochy	181 436	-	181 436
Ogółem	363 401	24 338	387 739

Źródło: opracowanie własne na podstawie IOM 2016: 6.

W 2017 r. malejąca skala ruchów migracyjnych była nadal dostrzegalna. Wówczas do UE dotarło ogółem 146 287 osób, w tym drogą morską 137 771 osób, drogą lądową 8516 osób (IOM 2017). Podobnie jak w latach 2014–2015, presją migracyjną obciążone były takie państwa, jak: Włochy, Grecja, Hiszpania, Bułgaria i Cypr (tabela 5).

Tabela 5. Skala nieregularnej migracji do UE w 2017 r. z uwzględnieniem drogi morskiej i lądowej oraz państw „pierwszego wejścia” (w porządku alfabetycznym)

Państwa „pierwszego wejścia”	Droga morska	Droga lądowa	Ogółem
Bułgaria	-	545	545
Cypr	818	-	818
Grecja	19 674	3 659	23 333
Hiszpania	11 861	4 312	16 173
Włochy	105 418	-	105 418
Ogółem	137 771	8 516	146 287

Źródło: opracowanie własne na podstawie IOM 2017: 4.

Z przeprowadzonych badań wynika, że znacząca zmiana w skali nierejestrowanej migracji w 2016 r. i 2017 r. podyktowana była kilkoma czynnikami, wśród których należy wymienić:

- a) porozumienie zawarte między UE a Turcją;
- b) zmiany w normach prawnych dotyczących przekraczania granic, jakie wprowadzały państwa europejskie;
- c) stale wzrastającą liczbę utonięć migrantów na Morzu Śródziemnym.

Zgodnie z obowiązującym porozumieniem turecko-unijnym z czerwca 2016 r. wszyscy migranci, którzy nielegalnie docierali do Grecji przez Turcję, byli do niej zawracani, skąd kolejno przesiedlani do państw członkowskich UE. Dodatkowe korzyści, jakie wynikały z tego porozumienia dla Turcji, powodowały, że państwo to skrupulatnie kontrolowało swoje granice, co mogłoby wznowić rozmowy akcesyjne na linii UE-Turcja czy też podjąć decyzje o zniesieniu wiz unijnych dla obywateli tureckich. W badanym okresie głównym celem UE było wsparcie finansowe Turcji w udzieleniu pomocy Syryjczykom przebywającym na jej terytorium.

Po zawarciu kompromisu 800 migrantów deportowano z Grecji do Turcji, a pod koniec 2016 r. 8389 Syryjczyków zostało przesiedlonych z Turcji do państw członkowskich UE (IOM 2017). Nadto dodatkowym narzędziem stała się zawarta w 2002 r. umowa o readmisji, która umożliwiała zawracanie osób nieupoważnionych do ochrony międzynarodowej z Grecji do Turcji (IOM 2017).

Istotnym elementem stały się także zmiany w regulacjach prawnych dotyczące przekraczania granic, wprowadzane przez niektóre państwa członkowskie. W tym przypadku warto wspomnieć o działaniach podejmowanych przez Węgry. Na mocy porozumienia z 5 lipca 2016 r. służby węgierskie odprowadzały wszystkich nielegalnych migrantów, którzy zostali zatrzymali w odległości 8 km od granicy, do najbliższej strefy tranzytowej, gdzie mogli złożyć wniosek o azyl. Strona węgierska wprowadziła również ograniczenia w zakresie liczby przekroczeń granicy do 20 dziennie, z podziałem na 2 strefy tranzytowe Horgos i Kelebija (IOM 2017).

3. „Śródziemnomorska autostrada” – znaczenie Morza Śródziemnego dla nieregularnej migracji. Analiza wyników prowadzonych badań

Autorki niniejszego artykułu starały się przeanalizować przyczyny migracji oraz zbadać szlaki, zarówno morskie, jak i lądowe, wykorzystywane przez zdeterminowanych migrantów w celu dotarcia do Europy. W związku z tym, że podróż szlakami lądowymi była bardzo trudna, m.in. ze względu na konieczność pokonania tysięcy kilometrów oraz funkcjonowania w trudnych warunkach sanitarnych, wiele osób decydowało się na podróż drogą morską. Takie okoliczności spowodowały, iż aktywnie zaczęły działać grupy zajmujące się przemytem ludzi.

Niekontrolowana migracja odbywała się w części zachodniej, centralnej i wschodniej Morza Śródziemnego. Migracja w części zachodniej dotyczyła przejść z Maroka i Algierii do Hiszpanii, przez dwie enklawy, tj. Ceutę i Melillę. Tę granicę morską najczęściej przekraczali obywatele Maroka, Algierii, Nigerii, Kamerunu i Senegalu. Nierejestrowana migracja w tej części morza wspierana była również grupami przemytników działającymi w Mali i Nigerii.

Migracja we wschodniej części Morza Śródziemnego dotyczyła przejść z Turcji do Grecji, a wśród grup migrujących dominowali Syryjczycy, Afgańczycy i Irakijczycy. Był to najczęściej wykorzystywany w 2015 r. szlak. Uszczelnienie przez Grecję granic doprowadziło do zwiększania częstotliwości wykorzystania szlaku środkowo- i zachodniośródziemnomorskiego (Daniiloudi-Zielińska, El Ghamari 2022).

W przypadku tych dwóch państw Afryki Północnej największe wskaźniki wyjścia odnotowały porty Libii. U wybrzeży tego państwa krzyżowały się dwa szlaki migracyjne, tj. wschodnioafrykański, prowadzący z Rogu Afryki na wschód Libii, oraz środkowośródziemnomorski, wiodący z Libii do Włoch. Przemyt ludzi najczęściej rozpoczynał się w trzech portach: Trypolis, Zuwara i Misrata. Kierunkiem migracji były niezmiennie Włochy oraz Wyspa Lampedusa (EUNAVFOR MED – Operation SOPHIA 29.01.2016).

Należy w tym miejscu podkreślić, iż czynnikiem sprzyjającym koncentracji morskich szlaków migracyjnych u wybrzeży Libii była sytuacja wewnętrzna tego państwa. Na skutek arabskiej wiosny oraz obalenia dyktatury Muammara Kaddafiego Libia targana była konfliktami wewnętrznymi, a w efekcie wyborów w 2014 r. pogrążyła się w kryzysie politycznym (El Ghamari 2016). Dodatkowo w 2015 r. znaczny pas wybrzeża zatoki Wielkiej Syrty kontrolowany był przez bojowników tzw. Państwa Islamskiego, dokonujących

ataków na roponośne tereny (Bartoszewicz, El Ghamari 2020). Na skutek destabilizacji wewnętrznej oraz osiągnięcia dość niepokojącego stopnia dysfunkcyjności (The Fund for Peace b.r.) służby porządkowe w żaden sposób nie były w stanie kontrolować sytuacji wewnętrznej oraz egzekwować nieprzestrzegania prawa, co zachęcało grupy przemytnicze do większej aktywności (Minda, Sasnal 10.03.2016).

Z migracją przez Morze Śródziemne związane były również liczne przypadki utonięć. Z przeprowadzonych badań wynika, że skala tego zjawiska w latach 2014–2016 stale wzrastała, osiągając w 2016 r. wynik 5082 ofiar (International Organization for Migration b.r.).

Mimo tego, że najbardziej obciążony migracją był szlak wschodniośródziemnomorski, to w środkowej części odnotowywano najwyższe liczby utonięć. Z podejmowanych analiz wynika, iż głównym powodem tej sytuacji były dramatyczne warunki transportu migrantów. Grupy przemytnicze, mając na względzie zysk, organizowały wyjścia na przepelnionych łodziach, w efekcie czego osoby transportowane często wypadały za burtę lub umierały z powodu uduszenia. Wielokrotnie odnotowywano przypadki zatonięcia jednostek z powodu ich przepelnienia, co najczęściej miało miejsce właśnie w środkowej części Morza Śródziemnego (IOM 2015). Skalę utonięć na Morzu Śródziemnym przedstawia tabela 6.

Tabela 6. Skala utonięć na Morzu Śródziemnym w latach 2014–2017

Rejon Morza Śródziemnego	2014	2015	2016	2017
Część zachodnia	59	102	69	161
Część środkowa	3189	2869	4579	1646
Część wschodnia	35	806	434	61
Ogółem	3283	3777	5082	2993

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów IOM 2015; IOM 2016.

W realizowanych badaniach podjęto się również analizy struktury narodowościowej migrantów (tabela 7). W 2015 r. wśród grup migrujących największy procent stanowili kolejno: Syryjczycy, Afgańczycy, Irakijczycy, co tylko potwierdza, że największe wskaźniki ucieczek dotyczyły państw targanych konfliktami wewnętrznymi. W 2016 r. struktura ta przedstawiała się już inaczej ze względu na większy udział mieszkańców państw Afryki

Subsaharyjskiej (Kłosowicz 2014). Tendencja ta utrzymywała się również w 2017 r., co wskazywało, iż obywatele państw najbardziej niebezpiecznych także wykorzystywali możliwości dotarcia do Europy (UNHCR 2017).

Tabela 7. Struktura narodowościowa migrantów w latach 2015–2017
(w porządku alfabetycznym)

Kraj pochodzenia migrantów	2015	2016	2017
Afganistan	20,2%	12,5%	-
Bangladesz	-	2,2%	10,3%
Erytrea	4,2%	5,9%	-
Gambia	-	3,2%	6,3%
Gwinea	-	3,4%	9,3%
Irak	7,1%	7,9%	-
Iran	2,1%	-	-
Mali	-	2,6%	2,2%
Maroko	-	-	5,4%
Nigeria	2,2%	10,4%	11,7%-
Pakistan	2,7%	2,4%	-
Senegal	-	-	5,7%
Somalia	1,6%	2,1%	-
Sudan	-	2,8%	-
Syria	50,2%	24,1%	7,7%
Wybrzeże Kości Słoniowej	-	3,2%	8,7%

Źródło: opracowanie własne na podstawie IOM 2015; IOM 2016; UNHCR 2017.

Odpowiedź Unii Europejskiej na problem nieregularnej migracji drogą morską

Kryzys migracyjny, który na tak dużą skalę pojawił się w UE w 2014 r. wymagał od członków Wspólnoty Europejskiej podjęcia szeregu działań umożliwiających zarówno zlikwidowanie jego przyczyn, jak i zminimalizowanie skutków. W przypadku analizowanego problemu autorki chciałyby

zwrócić uwagę na działania operacyjne podejmowane w regionie Morza Śródziemnego, które dotyczyły działań Europejskiej Agencji Straży Granicznej i Przybrzeżnej (dalej: Frontex) oraz działań w ramach Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony (WPBiO).

W 2014 r. w basenie Morza Śródziemnego Frontex prowadził kilka operacji morskich:

- a) Aenas oraz Tryton w centralnej części morza;
- b) Hera, Minerva oraz Indalo w zachodniej części morza;
- c) Posejdon we wschodniej części morza.

W przypadku każdej z nich głównym zadaniem agencji było udzielenie wsparcia państwowym nadbrzeżnym przy kontrolowaniu ich zewnętrznych granic oraz ratowanie życia na morzu. Jak podaje Mariusz Zieliński (2005), operacje te od 2015 r. były kontynuowane, ale w ramach formuły operacji połączonych (ang. *joint operations*). W tym samym roku Frontex również wykorzystał możliwość uruchomienia tzw. szybkich sił interwencyjnych w postaci *Poseidon Rapid Intervention* (Council of the EU and the European Council 2017). Tylko w 2016 r. w ramach operacji Aenas i Tryton siłom Frontexu udało się uratować 38 750 osób. Działania ratownicze przeprowadzane były na wodach włoskich oraz we włoskiej strefie SAR (ang. *Search and Rescue* – poszukiwanie i ratownictwo). Do przeprowadzenia operacji Aenas i Tryton zaangażowano 523 oficerów, 9 jednostek pływających, 3 samoloty oraz 2 helikoptery (Council of the EU and the European Council 2017). W ramach operacji Hera, Indalo i Minerva zadaniem sił Frontexu było udzielenie pomocy Hiszpanii w kontrolowaniu nielegalnego przekraczania granic tego państwa, włącznie z wykrywaniem przypadków posługiwania się fałszywymi dokumentami. Tylko w ciągu dwóch miesięcy 2016 r. uratowano 1140 osób, zaś w działania operacji zaangażowanych było 105 oficerów, 3 jednostki pływające oraz 2 samoloty (Council of the EU and the European Council 2017). W ramach operacji Posejdon siły unijne wspierały Grecję w kontrolowaniu nierejestrowanego przekraczania jej granic, w tym w przeprowadzaniu rejestracji migrantów oraz organizacji ich powrotów. Siły Frontexu patrolowały oraz kontrolowały morskie granice Grecji w sąsiedztwie z Turcją, jak i greckie wyspy. Ogółem w 2016 r. uratowano 37 479 osób. Do przeprowadzenia tej operacji w 2016 r. zaangażowano 667 oficerów, 19 jednostek pływających, 1 samolot oraz 2 helikoptery.

Uzupełnieniem działań Frontexu stała się również operacja militarna pod kryptonimem EUNAVFOR MED SOPHIA (dalej: SOPHIA; Decyzja Rady 2015/972). Operacja ta uruchomiona jeszcze w 2015 r. miała za

zadanie zakłócenie modelu działania przemytników ludzi w południowym rejonie środkowej części Morza Śródziemnego. W związku z tym, że siły unijne mogły działać tylko na morzu otwartym, ich obecność w środkowej części basenu śródziemnomorskiego sprowadzała się do ratowania życia na morzu oraz monitorowania i kontrolowania jednostek, wobec których zachodziło podejrzenie przemytu ludzi. W czerwcu 2016 r. Rada UE podjęła decyzję o poszerzeniu mandatu operacji o następujące zadania: szkolenie sił libijskiej Straży Przybrzeżnej i Marynarki Wojennej oraz egzekwowanie nałożonego przez Organizację Narodów Zjednoczonych (ONZ) embarga na dostawy broni do Libii. Dodatkowo czas trwania operacji został przedłużony do 31 grudnia 2018 r. (Council of the EU and the European Council 2017). Wsparciem sił unijnych w rejonie stała się także operacja prowadzona przez Sojusz Północnoatlantycki pod kryptonimem Sea Guardian, która stanowiła kontynuację operacji Active Endeavour realizowanej na Morzu Śródziemnym.

Tylko w 2016 r. w ramach operacji SOPHIA uratowano 179 475 osób. Dzięki zaangażowaniu operacyjnemu siłom unijnym udało się zatrzymać 101 osób podejrzanych o działalność przemytniczą oraz zniszczono 358 jednostek, którymi dokonywano przemytu ludzi. W następstwie tego, że mandat operacji został poszerzony o przeszkolenie oficerów libijskiej Straży Przybrzeżnej (*Raport AI: Rządy UE zamieszane w przerażające nadużycia wobec uchodźców* 16.12.2017) oraz Marynarki Wojennej udział w nich wzięło 78 osób (Frontex 2017).

W ocenie autorek niniejszego artykułu bezdyskusyjnie należy docenić zaangażowanie operacyjne UE na morzu, jednakże fakt samego działania sił – niestety – nie rozwiązuje zaistniałego problemu. Większość analityków jest zgodna w jednej kwestii: mimo ratowania życia na morzu, działania operacyjne w basenie śródziemnomorskim wspierają przemytników ludzi. Wynika to w głównej mierze z faktu, iż biznes przemytniczy rozwija się na lądzie. Z pewnością pomoc udzielana migrantom na pełnym morzu jest niczym innym jak reagowaniem na skutki aktywności grup przestępczych (*Europol* b.r.). W związku z powyższym ogromnym wyzwaniem, zarówno z punktu widzenia UE, jak i całej społeczności międzynarodowej, jest wspólna oraz solidarna polityka migracyjna i integracyjna, ale również działania na rzecz stabilizacji sytuacji w regionach dotkniętych konfliktami oraz ubóstwem. Poprawa sytuacji w państwach zmagającymi się z licznymi wewnętrznymi problemami ekonomicznymi i społecznymi mogłoby znacząco wpłynąć na zmniejszenie zagrożeń związanych z nierejestrowaną

migracją do państw członkowskich Wspólnoty Europejskiej. Jest to jednak proces długofalowy, do którego potrzebne są wspólne inicjatywy państw europejskich i poszczególnych agend ONZ. Dlatego też działania UE powinny skupiać się także na wewnętrznej polityce migracyjnej oraz integracyjnej. Doświadczenia wewnątrzspółnotowe ostatnich lat pokazują nam z jednej strony dynamikę zmian w tym zakresie (np. reformy systemu azylowego, Europejska Straż Graniczna i Przybrzeżna w ramach wzmacniania bezpieczeństwa granic czy programów integracyjnych), a z drugiej problemy w tworzeniu solidarnościowych systemów ochrony uchodźców.

Wnioski

Poddany analizie problem nieregularnej migracji drogą morską do UE ze względów politycznych stanowił największe wyzwanie Wspólnoty Europejskiej. W ciągu niecałych czterech lat do Europy drogą morską dotarło 1 659 676 osób, które oczekiwały od państw europejskich stosownej pomocy. Niestety, ok. 14 000 osób to także ofiary przemytu ludzi, którym nie udało się szczęśliwie dotrzeć na Stary Kontynent.

Zaistniała sytuacja stanowiła impuls do podjęcia wielorakich działań, co można było zaobserwować m.in. na przykładzie prowadzonych operacji w basenie Morza Śródziemnego. Poza ratowaniem życia na morzu UE próbowała również rozwiązać problemy państw członkowskich, które zostały najbardziej dotknięte presją migracyjną, wprowadzając np. obowiązkową dla wszystkich członków Wspólnoty Europejskiej kwotową relokację nierejestrowanych migrantów z ośrodków greckich i tureckich. Kolejny przykład stanowi dyskusja dotycząca konieczności weryfikacji polityki migracyjnej.

Dużym wsparciem działań UE w odpowiedzi na kryzys migracyjny będzie m.in. stabilizacja wewnętrzna Libii, Syrii, Iraku czy Afganistanu. Stabilność w regionie tych państw umożliwi nie tylko zahamowanie migracji drogą morską i walkę z przemytnikami, ale także stanie się podstawą do podjęcia długofalowej współpracy z UE.

Biorąc pod uwagę sąsiedztwo UE z regionem MENA, niezwykle istotne jest reagowanie na pojawiające się kryzysy oraz stałe monitorowanie sytuacji w regionie i w wybranych państwach. Zbyt duża koncentracja na aktualnych problemach Syrii, Iraku czy Afganistanu może spowodować przecenienie problemów innych państw, np. Algierii czy Egiptu, których skutki

ponownie będą dotyczyć obszaru traktatowego. Bardzo ważne w tym przypadku jest podejście analityczne. Trudno jest uzyskać gwarancje, iż państwa, które obecnie są stabilne, za kilka lat nie będą targane wojną domową. Odpowiednimi przykładami będą państwa Afryki Subsaharyjskiej, takie jak Nigeria, Etiopia czy Republika Środkowoafrykańska. Odpowiednia wiedza na temat sytuacji wewnętrznej wybranych państw i zachodzących w nich zmian może w pewien sposób ułatwić reagowanie na zaistniałe kryzysy.

Analizując wypowiedzi niektórych przedstawicieli państw europejskich, autorki nie mogą zgodzić się ze stwierdzeniem, iż zaprezentowana skala migracji jest największą, z jaką UE miała do czynienia. Możliwość porównania danych dotyczących współczesnego kryzysu migracyjnego oraz migracji, która dotknęła Europę w latach 90. XX w., pozwala wnioskować, że skala tych zjawisk jest bardzo zbliżona. Zasadniczą różnicę – którą należy wskazać – stanowi koncentracja presji migracyjnej na kilku państwach członkowskich UE, np. Grecji, Włochach czy Bułgarii.

W podjętej analizie wśród państw członkowskich dostrzeżono również rozbieżne stanowiska dotyczące proponowanych rozwiązań w odpowiedzi na zaistniały kryzys. Różnice te wynikały m.in. z faktu „zabarwienia” problemu migracji wątkiem religijnym i kulturowym, co stanowiło największą przeszkodę w poszukiwaniu kompromisów. Odnosząc się do problemów wybranych państw regionu MENA oraz państw afrykańskich, można wnioskować, iż w ujęciu perspektywicznym problem migracji może być na stałe wpięty w katalog wyzwań UE, dlatego tak ważne jest, aby w zaistniałej sytuacji Wspólnota Europejska wypracowała kolegiąlnie odpowiednie rozwiązania.

Bibliografia

- Bartoszewicz, M.G., M. El Ghamari, (2020), *(Un)Sustainable Development of Minors in Libyan Refugee Camps in the Context of Conflict-Induced Migration*, „Sustainability” 12(11), <https://doi.org/10.3390/su12114537>.
- Bonesh, F. (26.04.2022), *Ukraine Crisis: Its Present and Future Effects on the Middle East*. Retrieved from *Opinion*, Albawaba, <https://www.albawaba.com/opinion/ukraine-crisis> (10.12.2022).
- Borderon, M., P. Sakdapolrak, R. Muttarak, E. Kebede, R. Pagogna, E. Sporer (2019), *Migration Influenced By Environmental Change in Africa: A Systematic Review of*

- Empirical Evidence*, „Demographic Research” 41: 491–544, <https://www.jstor.org/stable/26850658> (10.12.2022).
- Council of the EU and the European Council (2017), EUNAVFOR MED Operation Sophia: Mandate Extended Until 31 December 2018, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/07/25/eunavformed-sophia-mandate-extended/> (11.02.2021).
- Council of the EU and the European Council (b.r.), *Ratowanie życia na morzu i walka z przemytem migrantów*, <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eu-migration-policy/saving-lives-sea/#operations> (11.04.2021).
- Daniiloudi, E., M. Gąsior (2015), *Nielegalne ruchy migracyjne z obszaru MENA na kontynent europejski przez terytorium Grecji*, [w:] A. Czupryński, M. El Ghamari, A. Polak (red.), *Efekty przemian politycznych w państwach Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej na początku drugiej dekady XXI wieku*, (Warszawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej): 11–15.
- Daniiloudi-Zielińska, E., M. El Ghamari (2022), *The Migrant Crisis in the Mediterranean Sea 2015–2020 – Case Study of Greece and Libya*, „Rocznik Bezpieczeństwa Morskiego” 16: 1–17.
- Decyzja Rady (WPZiB) 2015/972 z dnia 22 czerwca 2015 r. w sprawie rozpoczęcia operacji wojskowej Unii Europejskiej w południowym rejonie środkowej części Morza Śródziemnego (EUNAVFOR MED), Dz. Urz. UE L 157 z 23.06.2015.
- Dene, M., H. Labow, C. Silber (4.03.2022), *Middle East Responses to the Ukraine Crisis*, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/middle-east-responses-Ukraine-crisis> (6.02.2023).
- Dimsdale, T., N. Mabey (2018), *Mena Stability in a Changing Climate: A Transatlantic Agenda on Preventive Investment*, <http://www.jstor.org/stable/resrep17842> (15.12.2022).
- El Ghamari, M. (2015), *Między kulturą a religią, operacje wojskowe w Iraku i Afganistanie*, (Toruń: Oficyna Wydawnicza Kucharski).
- El Ghamari, M. (2016), *Migration Crisis and the Libyan Gate to Africa*, „Securitologia” 2(24): 35–49.
- El Ghamari, M. (2021), *Między terroryzmem a radykalizacją. Specyfika działalności organizacji Daesz*, (Warszawa: Difin).
- Eliassen, I., P. Pena (31.12.2016), *Operation Sophia: Mission Impossible in the Mediterranean*, <http://www.investigate-europe.eu/en/> (1.02.2021).
- EUNAVFOR MED – Operation SOPHIA (29.01.2016), Six Monthly Report: June 22nd to December 31st 2015, European External Actions, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en (5.02.2021).
- Europol (b.r.), Portal Polskiego Radia SA, <https://www.polskieradio.pl/> (1.02.2021).
- Faath, S., H. Mattes (2014), *Political Conflicts and Migration in the MENA States*, [w:] M. Bommers, H. Fassmann, W. Sievers (red.), *Migration from the Middle East*

- and North Africa to Europe: Past Developments, Current Status, and Future Potentials, (Amsterdam: University Press): 159–190.
- Frontex (2014), *Annual Risk Analysis 2014*, <http://frontex.europa.eu/> (1.02.2021).
- Frontex (2015), *Annual Risk Analysis 2015*, <http://frontex.europa.eu/> (1.02.2021).
- Frontex (2016), *Risk Analysis for 2016*, <http://frontex.europa.eu/> (1.02.2021).
- Frontex (2017), *Risk Analysis for 2017*, <http://frontex.europa.eu/> (1.02.2021).
- Hanne, O., T. Flichy de La Neuville (2015), *Państwo Islamskie. Geneza nowego kalifatu*, tłum. J. Danecki, (Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog).
- International Organization for Migration (2015), *Migration Trends Across the Mediterranean: Connecting the Dots*, Altai Consulting, <https://publications.iom.int/books/migration-trends-across-mediterranean-connecting-dots> (11.02.2021).
- International Organization for Migration (b.r.), *Missing Migrants*, <http://missing-migrants.iom.int/mediterranean> (1.02.2021).
- IOM (2015), *Mixed Migration Flows in the Mediterranean and Beyond*, Annual Report, <https://www.iom.int/> (1.02.2021).
- IOM (2016), *Mixed Migration Flows in the Mediterranean and Beyond*, Annual Report, <https://www.iom.int/> (1.02.2021).
- IOM (2017), *Mixed Migration Flows in the Mediterranean and Beyond*, September 2017, <https://www.iom.int/> (1.02.2021).
- Kłosowicz, R. (2014), *Państwa dysfunkcyjne w Afryce Subsaharyjskiej*, [w:] R. Kłosowicz (red.), *Państwa dysfunkcyjne i międzynarodowe wysiłki zmierzające do ich naprawy*, (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego): 15–26.
- Martin, S.F., R. Davis, G. Benton, Z. Waliany (2019), *International Responsibility-Sharing for Refugees: Perspectives from the MENA Region*, „Geopolitics, History, and International Relations” 11(1): 59–91, <https://www.jstor.org/stable/26805980> (11.02.2022).
- Mickiewicz, P. (2017), *Przeciwdziałanie nielegalnej migracji drogą morską do UE. Źródła i potencjalne formy reakcji*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 14(1): 119–146.
- Migration and Home Affairs, EMN Asylum and Migration Glossary (2008), <https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/european-migration-network-emn/emn-asylum-and-migration-glossary/glossary/irregular-migrant> (11.02.2021).
- Minda, A., P. Sasnal (10.03.2016), *Kryzys w Libii a wzrost dżihadyzmu i migracji*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych” 21, <http://www.pism.pl/pl#1> (1.02.2021).
- Naufal, G.S., I.H. Genc (2015), *Structural Change in MENA Remittance Flows*, „Emerging Markets Finance and Trade” 51(6): 1175–1178, <https://www.jstor.org/stable/26752308> (11.01.2023).
- Nowotnik, D. (2011), *Migracje zagraniczne w krajach Unii Europejskiej w warunkach kryzysu gospodarczego*, „Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego” 18: 59–69.

- OCHA Services (20.05.2022), *Under-Secretary-General for Humanitarian Affairs and Emergency Relief Coordinator, Mr. Martin Griffiths – Briefing to the Security Council on the Humanitarian Situation in Syria*, <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/under-secretary-general-humanitarian-affairs-and-emergency-relief-coordinator-mr-martin-griffiths-briefing-security-council-humanitarian-situation-syria-20-may-2022> (5.01.2022).
- Raport AI: Rządy UE zamieszczone w przerażające nadużycia wobec uchodźców (16.12.2017), <https://www.tokfm.pl/Tokfm/7,103454,22789025,raport-ai-rzady-ue-zamieszczone-w-przerażające-nadużycia-wobec.html> (20.05.2021).
- Rhodes, S. (2018), *Middle East North Africa (MENA) Refugee Crisis: Digital Resources in Review*, „Review of Middle East Studies” 52(2): 344–347, <https://www.jstor.org/stable/26562587> (15.12.2022).
- Rozporządzenie (2016/399) Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) z dnia 9 marca 2016 r. w sprawie unijnego kodeksu zasad regulujących przepływ osób przez granice (kodeks graniczny Schengen), t.j. Dz. Urz. UE L 77 z 23.03.2016.
- Tausch, A. (2019), *Migration from the Muslim World to the West: Its Most Recent Trends and Effects*, „Jewish Political Studies Review” 30(1–2): 65–225, <https://www.jstor.org/stable/26642824> (2.12.2022).
- The Fund for Peace (b.r.), <http://www.global.fundforpeace.org/index.php> (5.04.2021).
- UNHCR (2017), *Mediterranean Situation*, <http://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean> (11.06.2017).
- World Bank (2018), *World Development Report, 2018*, (Washington: World Bank).
- World Development Report (2021), *Data for Better Lives*, <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2021> (20.12.2022).
- Zieliński, M. (2005), *Europejskie siły morskie w działaniach połączonych wielonarodowych zespołów zadaniowych*, (Warszawa: AON).